

БАНКИ в Російській імперії

Формування банківської системи на території України було тісно пов'язано з появою мережі філій Державного банку – центральної банківської установи Російської імперії. У 1860 році в Києві, Харкові та Одесі були відкриті контори Державного банку, а в Полтаві – його відділення. Вони мали право видавати позики, приймати вклади, проводити облік векселів, здійснювати купівлю та продаж цінних паперів, золота й срібла тощо.

Поряд із цим в Україні діяли два державних іпотечних банки, зокрема Селянський поземельний банк та Державний дворянський земельний банк. Селянський поземельний банк, створений у 1882 році, надавав кредити переважно заможним селянам для придбання поміщицьких земель. Банк видавав їм довгострокові позики терміном на 24,5 року (під 8,5% річних)

Державний дворянський земельний банк. П'ятипроцентний заставний з вигрешами лист на 100 рублів, 2-й випуск, 1898 рік.

Москва. Контора Державного банку. Стара листівка.
Зараз — Центральный банк Російської Федерації.

та на 34,5 року (під 7,5% річних); згодом максимальний термін позики збільшився до 55,5 року. Розмір позики не мав перевищувати 75% вартості заставленої землі. Відділення Селянського поземельного банку були відкриті в Київській, Подільській, Катеринославській, Полтавській, Чернігівській, Волинській та Херсонській губерніях. Значною популярністю серед селянства користувалося відділення цього банку в Київській губернії. Так, упродовж 1883-1910 років тут було отримано більше 9 тисяч позик та придбано майже 246 тисяч десятин землі.

У 1885 році в Російській імперії був заснований Державний дворянський земельний банк, який кредитував виключно дворян. Банк надавав їм довгострокові позики під заставу земельної власності терміном до 66 років. Натомість в Україні діяльність багатьох відділень Державного дворянського земельного банку була надто

пасивною. Так, станом на 1 січня 1910 року в київському відділенні банку було закладено всього 699 дворянських маєтків.

Одним із основних елементів кредитно-банківської системи України другої половини XIX – початку XX ст. були іпотечні банки. Так, у 1864 році був заснований Земський банк Херсонської губернії. Він надавав довгострокові кредити землевласникам Херсонської, Катеринославської, Таврійської та Бессарабської губерній під заставу землі. Основний капітал банку, який становив 100 тис. руб., був сформований за рахунок державної позики. Земський банк Херсонської губернії видавав позики терміном на 34 роки та 11 місяців під 6% річних. Позики видавались заставними листами на суму, яка не мала перевищувати 50% від оціненої вартості землі. Заставні листи забезпечувалися всім заставленим у банк майном, а також резервним капі-

талом і всією власністю банку. Станом на 1 січня 1881 року основний та запасний капітали Земського банку Херсонської губернії становили 2,7 млн. руб., а сума випущених банком заставних листів дорівнювала 48,7 млн. руб.

У 1871 році було створено Харківський земельний банк. Це був перший акціонерний земельний банк всієї Російської імперії. Капітал банку, що спочатку становив 1 млн. руб., був сформований шляхом випуску 5 тис. акцій номіналом 200 руб. Харківський земельний банк надавав довгострокові позики під заставу землі терміном на 43 роки і 5 місяців та під заставу міського нерухомого майна терміном на 18 років і 7 місяців. Банк діяв на території Харківської, Полтавської, Катеринославської, Воронежської та Курської губерній.

У 1872 році розпочав діяльність Київський земельний банк, основний капітал якого становив 5 млн. руб. Банк надавав довгострокові позики під заставу землі терміном до 66 років та під заставу міської нерухомості – терміном до 38 років. Крім того, банк надавав короткострокові кредити терміном до 3 років.

У 70-80-х роках XIX ст. в Україні почали виникати приватні іпотечні банки, які функціонували в межах однієї губернії чи повіту. Так, у 1875 році в м. Біла Церква був створений Сільський банк графині Олександри Браницької, статутний капітал якого становив 285,7 тис. руб. Банк видавав кредити під заставу землі під 6% річних терміном до 25 років.

У 1885 році був заснований Сумський банк Івана Харитоненка, який мав статутний капітал у розмірі 50 тис. руб. Банк надавав іпотечні позики як окремим особам (до 300 руб.), так і сільським громадам (до 3 тис. руб.) під 6% річних терміном на три роки. Позики окремим особам видавалися тільки за наявності в них відповідного посвідчення про кредитоспроможність. Умовою надання кредиту сільській громаді була гарантія повернення цього кредиту за принципом кругової поруки.

Бурхливий розвиток промисловості та торгівлі в Україні в другій

половині XIX ст. сприяв заснуванню акціонерних комерційних банків, діяльність яких спрямовувалася на кредитування цих секторів економіки. В цей час виникли Харківський торговельний банк, Київський приватний комерційний банк, Миколаївський комерційний банк, Катеринославський

комерційний банк, Кременчуцький комерційний банк, Херсонський комерційний банк, Одеський обліковий банк, Одеський торговельно-промисловий банк та інші. Однак до 90-х років XIX ст. акціонерні комерційні банки не відігравали значної ролі у кредитній системі країни. На їхній розвиток значно впливала політика Міністерства фінансів Російської імперії, спрямована на обмеження кількості вже діючих комерційних банків та на створення перешкод для заснування нових. Таке зменшення кількості українських акціонерних банків позначалося на стані дрібних та середніх

Банк видавав довгострокові позики на 24,5 року під 8,5%.

промислових підприємств України, адже місцеві кредитні установи задовольняли потреби у невеликих короткострокових кредитах саме цих категорій підприємств.

Крім того, значну конкуренцію українським акціонерним банкам складали російські банки, які мали широку мережу філій та відділень на території України. Найбільш впливовим був Петербурзький міжнародний комерційний банк, який мав в Україні 36 філій. Капітал банку мав доступ у машинобудівну, суднобудівну, металургійну, вугільну та цементну промисловості України. Філії Російського банку

Харківський земельний банк

для зовнішньої торгівлі, Російського торговельно-промислового банку та Азовсько-Донського комерційного банку контролювали більшість підприємств цукрової промисловості України.

У другій половині XIX ст. значного поширення в Україні здобули міські громадські банки, які створювалися при міських думах. Мінімальний розмір акціонерного капіталу подібних установ становив 10 тис. руб., а зобов'язання банку не повинні були перевищувати п'ятикратної суми акціонерного та резервного капіталів. Капітал міського громадського банку формувався за рахунок громадських коштів та пожертвувань приватних осіб. Головною метою цих установ було обслуговування місцевих купців, міщан, ремісників тощо. Міські громадські банки виконували всі основні банківські операції, зокрема проводили облік векселів, залучали кошти на поточні рахунки, надавали кредити, здійснювали купівлю та продаж цінних паперів за дорученнями клієнтів тощо.

У 1914 році в Україні діяло близько 70 міських громадських банків. Однією з таких установ був Чернігівський міський громадський банк, створений у 1875 році у м. Чернігів коштами місцевого мецената І. Харитоненка. Прибуток банку передавався у розпорядження міської думи та спрямовувався на благодійну діяльність. ♦